

Wilton Park

Resim: Jennifer Woodard Maderazo

Rapor

Adil Geçiş Diyalogu: Yerel Gerçeklere Dayalı Uluslararası Kurallara Olan İhtiyacın Araştırılması

Çarşamba 5 – Cuma 7 Ekim 2022 | WP3012

Ortaklıkla:

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Confederation

Federal Department of Foreign Affairs FDFA

FORD FOUNDATION

Laudes ———
— Foundation

Rapor

Adil Geçiş Diyalogu: Yerel Gerçeklere Dayalı Uluslararası Kurallara Olan İhtiyacın Araştırılması

Çarşamba 5 – Cuma 7 Ekim 2022 | WP3012

İnsan Hakları ve İş Dünyası Enstitüsü (IHRB) ile işbirliği içinde

İsviçre Federal Dışişleri Bakanlığı, Ford Vakfı ve Laudes Vakfı'nın desteğiyle

1. Yönetici Özeti.....	2
2. Bu Wilton Park Toplantısı Hakkında.....	3
3. Küresel Olarak Tutarsız, Karşılaştırılamaz ve Hesap Verilemez Geçişlerin Riskleri	4
4. Oyun Durumları: Üç Temel Sektörel Bağlam ve Zorluk	5
Finans	5
Enerji.....	6
Tarım	7
5. Daha Fazla Tutarlılık, Karşılaştırılabilirlik ve Hesap Verebilirlik için Dört Temel Unsur	8
Öğ 1: Riskler ve Etkiler.....	8
Öğ 2: Fırsatlar ve Faydalar	9
Öğ 3: Temsilcilik ve Hesap Verebilirlik	10
Öğ 4: Dönüşümsel Sistem Değişimi	11
6. Öneriler ve Sonraki Adımlar	12
7. Ek: Adil Geçişlere İlişkin Arka Plan – Tarihçe ve Temel Terimler	15
Adil Geçiş Gündeminin Tarihi	15
Anahtar Terim: Sürdürülebilir Kalkınma	17
Anahtar Terim: Adalet	18
Anahtar Terim: Özkaynak.....	19

1. Yönetici Özeti

"Adil geçiş" kavramı - sürdürülebilir kalkınmayı, yoksulluğun ortadan kaldırılmasını ve insan haklarına saygı gösterirken, insan onuruna yakışır iş ve kaliteli işler yaratılmasını teşvik eden, karbondan arındırmaya yönelik tüm toplumu kapsayan bir yaklaşım - finans, enerji, tarım ve diğer temel endüstriyel dönüşümlerin net sıfıra geçişi üzerine ulusal ve uluslararası tartışmalarda giderek daha fazla merkez sahneye çıkıyor. Terimin evrensel bir tanımı olmasa da, 2015 *Paris Anlaşması*, 2015 ILO Adil Geçiş Kılavuzları ve 2018 Silezya Deklarasyonu, adil geçişleri pratikte uygulamak için çalışan kamu ve özel politika yapıcılar için üst düzey referans noktaları sağlamaktadır (kavramın tarihçesi ve bazı temel ilişkili terimler hakkında daha fazla bilgi için Ek'e bakın).

Son yıllarda, adil geçiş gündemi, küresel iklim müzakerelerinde sendika hareketinin zorlukla elde ettiği bir politika başarısı olmaktan, sektörler genelindeki hükümetler ve şirketler tarafından benimsenen giderek ana akım bir iklim eylemi önceliğine dönüştü. 2021'den bu yana birkaç yeni ulusal "Adil Enerji Geçiş Ortaklığı" (JETP) için verilen uluslararası destek, dünyanın en büyük kömür üretici ülkelerinden bazılarının karbonsuzlaştırılmasına yönelik yatırım immesinin potansiyel olarak umut verici örnekleridir. Ve Glasgow'daki COP26'dan bu yana, finans kuruluşları, işletmeler ve endüstri dernekleri tarafından yapılan kamuya açık adil geçiş taahhütlerinde büyük bir artış oldu. Ancak bu tanınma artışı, "adil"in gerçekte ne anlama geldiğine ve çeşitli geçiş süreçleri ve sonuçlarında buna nasıl ulaşılacağına dair geniş kapsamlı ve bazen çelişkili tanımlar ve yorumlarla da renkleniyor.

Adil geçiş kavramının geniş çaplı benimsenmesi sadece memnuniyetle karşılanmakla kalmaz, aynı zamanda bu tür geniş ölçekli sistem değişikliklerinde kaçınılmaz olan sosyal bozulmayı yönetmek için de elzemdir. Ancak adil geçiş dilinin giderek daha fazla kötüye kullanılması ve yanlış uygulanması riski de giderek artmaktadır, kasıtlı veya kasıtsız olarak, yeterli açıklık veya hesap verebilirlik olmadan. Sosyal bozulma artık iklim eyleminin en büyük engelleyicilerinden biri olduğundan, adil geçişle ilgili mesajlar fosil yakıtların aşamalı olarak kaldırılması ve diğer hafifletme önlemlerindeki ilerlemeyi geciktirmek ve yavaşlatmak için uygunsuz bir şekilde kullanılabilir. Aynı şekilde, bu kavramın dönüştürücü potansiyelinin tamamen kaybolması tehlikesi vardır; "adalet unsuru" konum, sektör ve aktöre bağlı olarak farklı tanımlarla bir kutucuk işaretleme egzersizinden biraz daha fazlası haline gelebilir veya hiç olmayabilir. "JT" ve "JETP"ler "CSR" ve "ESG" yolundan gitmekten kaçınacaksa, o zaman "J" unsuru üzerinde bir tür kalite kontrolünün yakında ortaya çıkması acildir.

IHRB-Wilton Park Adil Geçişler Diyalogu bu zorlu oyun durumunu inceledi ve gerçekten "adil" olan hızlı iklim eylemini sağlamak için gereken pratik adımları, araçları ve yaklaşımları belirlemeye çalıştı. İklim eyleminin bu sosyal boyutları üzerinde daha fazla tutarlılık, karşılaştırılabilirlik ve hesap verebilirlik elde etmek için dört temel unsur temel olarak belirlendi:

- **Riskler ve Etkiler:**Geçiş süreçlerinde yer alan kamu ve özel aktörlerin eylemleri kaçınılmaz olarak işçiler, topluluklar, yerli halklar ve tüketiciler gibi potansiyel olarak etkilenen gruplar için riskler oluşturacaktır. Bu olumsuz etkiler, devam eden insan hakları gerekli özeni göstererek aktif olarak önlenmeli ve azaltılmalıdır.
- **Fırsatlar ve Avantajlar:**İnsan haklarının yerine getirilmesi ve onurlu bir yaşam için gereklilikler, geçiş süreçlerinden etkilenen işçiler, topluluklar, yerli halklar ve tüketiciler için temeldir. Bunlar ve etkilenen diğer paydaşlar şunları yapabilmelidir: *pazarlık etmek**Ve erişim*Yeşil ekonomiye giden yolun içerdiği fırsatlar, faydalar ve artılar.
- **Acentelik ve Hesap Verebilirlik:**Kapsayıcılık ve anlamlı katılım, gerekli kesintiler için aşağıdan yukarıya destek elde etmek amacıyla tüm geçiş planlarının, süreçlerinin ve sonuçlarının bir parçası olmalıdır. Hem risk önleme hem de fırsat maksimizasyonu, geçiş planlaması ve karar alma sürecinde potansiyel olarak etkilenen gruplara karşı hesap verebilirlik oluşturmaya ve bu grupların yetkisini sağlamaya bağlıdır.
- **Dönüşümsel Sistem Değişimi:**Adil bir geçiş, temel güç ilişkilerinin değişmeden kaldığı yeşil bir çıkarma sistemiyle, basitçe bir karbon çıkarma ekonomisini değiştiremez. Sürdürülebilir ve adil bir gelecek daha fazlasını gerektirir

Eşitsiz güç dinamiklerini doğrudan ele alan yenileyici sistemler üretmek için ekonomilerin kökten yeniden şekillendirilmesi.

Yukarıda özetlenen dört unsur, İnsan Hakları ve İş Dünyası Enstitüsü (IHRB) ve ortakları tarafından, tüm ekonomik aktörlerin net sıfır geçişini "adil" kılan temel unsurları anlamalarına destek olmak için daha da geliştirilecektir. Bu dört unsur, aynı zamanda, küresel olarak adil geçiş süreçleri ve sonuçları üzerinde daha fazla bütünlük sağlamayı amaçlayan bu raporun sonunda özetlenen çeşitli önerileri desteklemek ve uygulamak için temel bir araç görevi görecek.

2. Bu Wilton Park Toplantısı Hakkında

IHRB-Wilton Park Adil Geçiş Diyaloğu, kilit geçiş ülkelerinden, uluslararası örgütlerden, büyük emisyon sektörlerindeki işletmelerden, finans, hayırseverlik, sendikalar ve sivil toplumdan 55 kıdemli uzman, politika yapıcı ve uygulayıcıyı bir araya getirdi.

Toplantının amacı, aşağıdaki amaçlar doğrultusunda yapıcı fikir alışverişini teşvik etmektir:

- Uluslararası insan hakları çerçevesinin adil geçişlere nasıl katkıda bulunabileceğine ilişkin anlayışın artırılması;
- İklim eyleminin sosyal boyutlarını düzenleyen mevcut normatif çerçevelerdeki boşlukları belirlemek ve bunları doldurmaya yönelik önerilerde bulunmak;
- özellikle endüstriyel dönüşümlerin arz, talep ve finans faktörleri genelinde hükümet ve şirket davranışlarına yönelik teşvik ve caydırıcı unsurların tartışılması;
- özellikle politika yapıcılar, sivil toplum ve ön saflardaki uygulayıcılar arasında kilit kurumlar ve aktörler arasındaki bağların güçlendirilmesi ve;
- Belirli alanlarda eylem ve önerilerin ileriye taşınması için uzman ağlarının ortaya çıkmasını sağlamak.

Diyalog Gündemin iklim eyleminin küresel bağlamına mümkün olan en geniş bakış açısıyla başlamak üzere yapılandırıldı, ardından kilit paydaş ve sektörel bağlamlarda uygulamanın mevcut durumu hakkında giderek daha fazla odaklanan tartışmalar izledi. Buna şunlar dahildi:

- Jeopolitik durumun mevcut durumu ve çok taraflı sistemin, insan odaklı kalarak ve kimseyi geride bırakmadan küresel ölçekte derin ve hızlı bir karbonsuzlaştırma sağlama yeteneği.
- Potansiyel olarak etkilenen gruplar için geçişlerin riskleri ve faydaları, özellikle işçiler ve yerli halklar üzerinde durularak, geçiş risklerinin ve fırsatlarının bu kilit paydaşlar tarafından nasıl görüldüğü ve hissedildiğinin mevcut durumu ortaya konulmaktadır.
- Finans sektörünün oynadığı aracı rol, geçişlerin yaşandığı yerel savaş alanlarından bir adım uzakta olsa da sermayenin, hafifletme önlemlerinden etkilenen işçileri, toplulukları, yerli halkları ve tüketicileri aktif olarak desteklemesi için sistem kurallarını değiştirmede kritik öneme sahiptir.
- Dünyanın kolektif 1,5°C geleceğinin korunması için olmazsa olmaz iki kritik sektörde karbonsuzlaştırma zorunluluğu var: enerji ve tarım.
- Karbonsuzlaştırma önlemleri bağlamında uyum ve dayanıklılığın farklı ancak birbiriyle ilişkili gündemleri.
- Önümüzdeki iki yıl ve 2022'de Mısır'da düzenlenecek COP27 ile 2023'te Birleşik Arap Emirlikleri'nde düzenlenecek COP28'in temel önceliklerine ilişkin görüşler.

Bu rapor her oturumu özetlemeye çalışmıyor, bunun yerine temel temaları ortaya koyuyor ve

Üç günlük tartışma boyunca ortaya çıkan öneriler. Rapor, bu Diyalogun yakından önelediği ve ona doğru ilerlediği Mısır'daki COP27'den sonra yazılmıştır ve bu nedenle Diyalogun çeşitli katılımcıları tarafından başlatılan bazı COP27 sonuçlarını ve girişimlerini de hesaba katmaktadır.

3. Küresel Olarak Tutarsız, Karşılaştırılmaz ve Hesap Verilemez Geçişlerin Riskleri

Bu Raporun Ek'i, adil geçiş kavramının ve ilişkili temel terimlerin geçmişine dair kısa bir genel bakış sunmaktadır. Kökenlerinin gösterdiği gibi, adil geçiş ne yalnızca hükümetler arası bir kavramdır ne de yalnızca bir iklim eylemi kavramıdır. Sürdürülebilir kalkınma, adalet ve eşitlik gibi çeşitli ilkelerle desteklenmektedir ve bu ilkeler, karbonsuzlaştırmanın kalkınma zorunluluklarını yerine getirmesinin karmaşıklığını ve her ulusal ve sektörel geçişin mümkün olduğunca yerel olarak köklü ve yer temelli olması gerektiğini hızla göstermektedir. Kısmen bundan dolayı, "adil geçiş" terimi, popülerlik kazandıkça hükümetler ve özel sektör tarafından çeşitli şekillerde kullanılmaya ve tanımlanmaya başlamıştır. Bu, kasıtlı olsun veya olmasın, terimin yeterli açıklık veya hesap verebilirlik olmadan giderek daha fazla kötüye kullanılması ve yanlış uygulanması riskini artırmaktadır.

Örneğin, taahhütlerinde işçilere hiç değinmeyen, geçiş kararlarının alınma biçiminden kaybedecek veya kazanacak diğer potansiyel olarak etkilenen grupları (topluluklar, yerli halklar, tüketiciler) dikkate almayan çeşitli kurumsal ve hükümetler arası adil geçiş girişimleri vardır. Diğer örneklerde, hükümetler genellikle düşük karbonlu bir ekonomiye geçişin teknik ve finansal yönlerine atıfta bulunurken, geçişle ilişkili sosyoekonomik risklere veya fırsatlara çok az veya hiç odaklanmadan bu kavramı kullanmaktadır. Benzer şekilde, terim bazen ülke içinde değil, farklı ülkeler arasındaki eşitlik sorunlarına atıfta bulunmak için kullanılmaktadır; örneğin, bir ülkede komşu bir ülkeye kıyasla "adil" ve "eşitlikçi" ticari yatırım seviyeleri için baskı yaparken.

İşyeri taahhütlerini sulandırma riskinin ötesinde, uygulamada somut ilerlemeyi hızlandırma zorluğu var ve bu en iyi ihtimalle eyaletler arasında düzensiz. Örneğin, Mart 2022'de Ulusal Olarak Belirlenen Katkıların (NDC) etkileri ve ilerlemesi üzerine en son Küresel Durum Değerlendirmesi sentez raporunda, tarafların yalnızca %29'u karbon giderme çabalarının (UNFCCC kapsamında resmen "müdahale önlemleri" olarak bilinir) bir sonucu olarak toplumdaki farklı gruplar veya iş gücü üzerindeki eşitsiz etkileri ele almayı planladıklarını belirtti.²Partilerin yalnızca %3'ü şu ana kadar geçiş döneminde yoksulluk, iş fırsatları ve eşitsizlikle ilgili olarak savunmasız gruplar ve topluluklar üzerindeki müdahale önlemlerinin etkilerinin ele alınmasına özel önem verdi.³

Ayrıca adil geçiş gündeminin iklim eylemini tamamen yavaşlatmak ve geciktirmek için kullanılması riski de önemli. Örneğin, 2017'de yeni seçilen ABD Başkanı Trump, Paris Anlaşması'ndan çekilme nedenlerinden biri olarak iklim eyleminin istihdam üzerindeki etkilerine işaret ederek, ABD'li kömür işçilerinin kaderini örnek gösterdi.⁴Nüfus artışı, yoksulluk, kentleşme, tarımın yoğunlaştırılması, tek endüstrileşme ve piyasa başarısızlıkları gibi sosyoekonomik faktörler birçok ülkenin kalkınma girişimlerini tehlikeye atıyor. COVID 19 salgını, Ukrayna'nın işgali ve bunun sonucunda ortaya çıkan küresel enerji ve güvenlik şokları gibi bu zorlukları daha da kötüleştirdi. Bu faktörler bazı hükümetlerin düşük karbonlu bir geçişin temel önemini tartışmasına yol açtı ve öncelikle sosyoekonomik zorluklarla başa çıkmaları gerektiğini hissettiler - yeni kömür santralleri gibi yüksek karbon yayan endüstrilerin genişlemesi için desteği zorlamak için sosyoekonomik argümanlar kullanmak dahil.

²UNFCCC "İlk küresel stok sayımının teknik değerlendirme bileşeni için sentez raporu" Para 92 (Mart 2022): https://unfccc.int/sites/default/files/resource/GST_SR_23c_30Mar.pdf

³Aynı yerde

⁴Eliza Relman "Trump'ın Paris iklim anlaşmasından çekilmesinin ardındaki mantık" *İçeriden bir* 1 Haziran 2017) saat: <https://www.businessinsider.com/paris-iklim-anlasmasi-trump-neden-biz?r=US&IR=T>

Bu, adil geçişin geleceğinin politik bir tercih olduğu gerçeğini yansıtır. Bilimsel gerçeklik, iklim eyleminin bekleyemeyeceği anlamına gelir. Amaç, işçiler, toplumlar ve ekonomiler için daha genel olarak iyi bir gelecek sağlamaksa, seçim arasında yanlış bir ikilik yaratan tartışmaya yer yoktur. *herhangi bir* adil bir geçiş veya gerekli iklim hırsı. Dahası, adil geçiş kavramı değişimi geciktirmek için kullanılırsa, yerel çalışanlar, etkilenen toplumlar, yerli halklar ve dünya çapındaki tüketiciler arasındaki endişeleri gidermede başarısız olacaktır. Ancak, tüm etkilenen gruplar için değişimi şekillendirmek ve 1,5°C'yi ulaşılabilir tutmak için ekonomi genelinde karbonsuzlaştırma yolları sunmak için kullanılırsa, küresel toplumun bu hedefi yerine getirme olasılığını önemli ölçüde artıracaktır. *Paris Anlaşması*.

4. Oyun Durumları: Üç Temel Sektörel Bağlam ve Zorluk

Finans

Finans sektörü bir araçtır ve adil geçişlerin yaşandığı yerel savaş alanlarından en azından bir adım uzaktadır; ancak sermayenin yerel ve küresel düzeyde adil geçişleri aktif olarak desteklemesi için oyunun kurallarını değiştirmek hâlâ hayati önem taşımaktadır.

2021'deki COP26'da yüzlerce yatırımcı, banka, emeklilik fonu ve diğer finans kuruluşları net sıfıra söz verdi ve agresif karbonsuzlaştırma hedeflerine yönelik 130 trilyon doların üzerindeki varlıkların kolektif etkisini kullanmak için Glasgow Financial Alliance for Net Zero (GFANZ) gibi endüstri girişimleri oluşturdu. Övgüye değer ve çığır açıcı olsa da, yaklaşık bir yıl sonra Wilton Park Diyalogu sırasında, GFANZ firmalarının çoğu bu hedeflere nasıl ulaşılacağına dair kesin planlara sahip değildi. Aslında, Mısır'daki COP27'ye giden süreçte GFANZ üyelik modeli üzerinde önemli bir baskı görüldü, GFANZ'ın finansal kuruluşları fosil yakıt yatırımlarından uzaklaşmaya teşvik etme becerisine şüpheyle yaklaşıyorlar.

BM Genel Sekreteri tarafından toplanan Yüksek Düzeyli Uzman Grubu (HLEG), çok az temele dayanan net sıfır iddialarının ardından COP27'de devlet dışı aktörlerin "anlamlı" bir net sıfır taahhüdünün neyi oluşturduğuna ilişkin yüksek kalibreli ve geniş çapta memnuniyetle karşılanan ayrıntılı öneriler dizisi sundu. «Ulusal Sürdürülebilirlik Standartları Kurulu (ISSB), İklimle İlgili Finansal Açıklamalar Görev Gücü (TCFD), ABD Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu (SEC), Avrupa Birliği ve diğerleri gibi kuruluşlardan daha fazla net sıfır şeffaflık ve açıklama çerçevesi geliştirilme aşamasındadır; ancak kuralların çeşitliliği, birçok finans kuruluşunun daha fazla uyum, tutarlılık ve küresel uyum talep etmesiyle birlikte kendi zorluklarını da beraberinde getirmektedir.

Birden fazla standardın bir araya gelmesi, ileriye doğru önemli bir koşul olacaktır. Finans sektörü için çeşitli adil geçiş çerçeveleri ve kılavuzları, çeşitli finansal aktör ekosistemindeki çeşitli aktörler tarafından yürütülen bir "ilk nesil" çalışmayı birleştirmek için oluşturulmuştur ve Mısır'daki COP27'ye kadar olan süreç, finans sektörü rehberliğini ve girişimlerini ortaya çıkarmak için önemli bir an olmuştur.⁷

Standartların yakınsamasının ötesinde, gelecekteki ilerleme küresel standartların, ilkelerin ve çerçevelerin ulusal siyasi ekonomilerde kök salmasını gerektirecektir. Odak noktası, ulusal yatırım paketlerinin bir ülkenin gelecekteki yeşil ekonomisine giden yolun temellerini oluşturmak için koşulların oluşturulması için ilk ve belki de en önemli an olduğu yerel bağlamlarda yerinde anlamlı uygulama üzerinde olmalıdır. Bunun erken belirtileri

⁵Tim McDonnell "Bankalar gerçek iklim hedeflerini hazmedemez" *Kuvars* (Kasım 2022) <https://qz.com/banks-cantstomach-gercek-iklim-hedefleri-1849742050>

⁶Birleşmiş Milletler Devlet Dışı Kuruluşların Net Sıfır Emisyon Taahhütleri Konusundaki Yüksek Düzeyli Uzman Grubu "Dürüstlük Önemlidir: İşletmeler, Finansal Kuruluşlar, Şehirler ve Bölgeler Tarafından Verilen Net Sıfır Taahhütleri" (Kasım 2022) <https://www.un.org/tr/iklimdegisimi/yuksek-seviyeli-uzman-grubu>

⁷Örneğin bkz: LSE Grantham Araştırma Enstitüsü "Geçiş planlarını adil hale getirmek: Adil geçiş finans sektörü net sıfır planlarına nasıl yerleştirebiliriz" (Kasım 2022) <https://www.lse.ac.uk/granthaminstitute/publication/makingtransition-plans-just-how-to-embed-the-just-transition-into-financial-sector-net-zero-plans/>; ILO ve LSE Grantham Araştırma Enstitüsü "Bankacılık ve yatırım faaliyetleri için Adil Geçiş Finansmanı Aracı" (Kasım 2022) https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-/-ed_emp/documents/publication/wcms_860182.pdf; Aviva Investors "Hemen Harekete Geçin: Uluslararası finansal mimari için iklim acil durumu yol haritası" (Kasım 2022) <https://www.avivainvestors.com/tr-tr/görünümler/aiq-yatırım-düşüncesi/2022/11/iklim-acil-durumu/>; BM Küresel İlkeler Sözleşmesi Düşünce Laboratuvarı "Adil Bir Geçişin Finansmanı: Bir İş Özeti" (Kasım 2022)

<https://unglobalcompact.org/kütüphane/6102>

İlk ve orijinal "Adil Enerji Dönüşüm Ortaklığı" (JETP) ülkesi Güney Afrika'dan gelen örnekler, sorumlu, adil ve şeffaf ulusal net sıfır yatırım paketlerinin pratikte tasarlanmasının ne kadar zor olduğunu gösteriyor.⁸ Endonezya, Vietnam, Hindistan, Senegal ve diğerleri gibi benzer JETP yatırım katalizörlerini hedefleyen diğer büyük kömür ekonomilerinin bu modelden ders çıkarp çıkarmayacakları ve bu modeli geliştirip geliştirmeyecekleri, bundan sonraki süreçte odaklanılacak temel alan olacak.

Enerji

Çoğu endüstriyel faaliyette olduğu gibi, fosil yakıtlardan uzaklaşıp yenilenebilir enerji sistemlerine geçiş, çalışanlar, topluluklar, yerli halklar ve tüketiciler için bir dizi risk ortaya çıkarıyor. Bu risklerin aktif olarak önlenmesi ve azaltılması, ayrıca ortaya çıkan etkilerin düzeltilmesi gerekiyor. Örneğin, kömür ve diğer fosil yakıtların "dışlanması" sürecinde birçok işçi, iklim değişikliğinin hafifletilmesi sürecinin bir parçası olarak işini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır ve yeşil ve sürdürülebilir net sıfır ekonomilerinin önemli iş fırsatlarından her zaman kazanç sağlayacak olanlar onlar değildir.⁹ Yeni ekonomik fırsatlara "dışlanma", yenilenebilir enerjiye "yeşil akın"ın bir parçası olarak arazi gaspı, tehdit altındaki geçim kaynakları, kutsal toprakların veya tarımsal olarak üretken toprakların kaybı, ekosistem ve habitat tahribatı risklerini beraberinde getirir; bu durum Kolombiya'dan Kenya ve Kanada'ya kadar çeşitli bağlamlarda gözlemlenmiştir.¹⁰ Geçiş mineralleri için madencilik yapmak ve yenilenebilir enerji teknolojisi için ihtiyaç duyulan diğer hammaddeleri temin etmek - Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nden bakır ve kobalt ile Ekvador'dan balsa ağacı gibi - zorlu çalışma koşulları, yoksulluk ücretleri ve talep arttıkça su kaynaklarının kirlenmesi gibi yaygın ve artan etkiler görmektedir.

Enerji dönüşümünde işletmelerin rolü ve sorumluluklarına ve sorumlu işletme ve kalkınma standartlarını anlamlı bir şekilde uygulamaları beklentisine küresel, bölgesel ve ulusal olarak daha fazla vurgu yapılmalıdır. Madencilik şirketleri, yeşil teknolojileri beslemek için geçiş minerallerine yönelik katlanarak artan talebi karşılamaya odaklanmaktadır.¹¹ Rüzgar, güneş ve diğer yenilenebilir enerji sektörlerindeki kamu ve özel sektör işletmeleri, sosyal ve insan hakları riskleri ve fırsatlarını değerlendirme konusunda çok yeniler.¹² Dahası, geleneksel fosil yakıt enerji şirketleri, yeşil akına yanıt vermek için enerji karışımlarını entegre ediyorlar. Bu endüstrileri oluşturan işletmeler, azaltma ve uyum önlemlerinin temel bir dağıtım mekanizmasıdır. Bu süreçte, geçiş operasyonlarını, ürünlerini ve hizmetlerini nasıl planladıklarına ve yürüttüklerine bağlı olarak yerel işçiler, topluluklar, yerli halklar ve tüketiciler için önemli riskler veya fırsatlar sunarlar.

⁸Örneğin bkz: Intellidex ve Afrika İklim Vakfı "Güney Afrika'nın Adil Enerji Geçişini Finanse Etmek" (Kasım 2022) https://africanclimatefoundation.org/news_and_analysis/financing-south-africas-just-energy-transition/; Haley St. Dennis "Bir Yıl Sonra - Güney Afrika'nın Adil Enerji Geçiş Ortaklığından (JETP) 5 Çıkarım" *IHRB* (Ekim 2022) <https://www.ihrb.org/focus-areas/just-transitions/one-year-on-5-takeaways-from-south-africas-just-energy-transition-partnership>

⁹Örneğin, HOMEf "Nijerya'da Petrol Rafinasyonunun İzleri ve Gerçek Maliyetleri"ne bakın (Eylül 2022) <https://homef.org/wpcontent/uploads/2022/09/The-Trail-and-True-Costs-of-Oil-Refining-in-Nigeria.pdf>

¹⁰Örneğin, Kültürel Hayatta Kalma "Adil Geçiş = Yerli Özyönetimi: Kültürel Hayatta Kalma'nın COP 27 Beyanı"na bakın <https://www.culturalsurvival.org/news/just-transition-indigenous-self-determination-cultural-survivalscop-27-statement>

¹¹Örneğin bakınız: JR Owen, D Kemp, AM Lechner ve diğerleri. "Enerji geçiş mineralleri ve kara bağlantılı halklarla keşişimleri" *Nat Sürdür* (2022) <https://doi.org/10.1038/s41893-022-00994-6>; K Svobodova, JR Owen, D Kemp ve diğerleri "Küresel enerji dönüşümünde karbonsuzlaştırma, nüfus bozulması ve kaynak envanterleri" *Ulusal İletişim* 13, 7674 (Kasım 2022) <https://www.nature.com/articles/s41467-022-35391-2>

¹²BHRR "Yenilenebilir Enerji ve İnsan Hakları Ölçütü 2021" (2021) <https://www.businesshumanrights.org/en/from-us/briefings/renewable-energy-human-rights-benchmark-2/>

Hükümet tarafında, enerji sektörü şimdiye kadar belirli ülkelerde adil geçiş stratejileri geliştirmek için çok taraflı çabaların birincil odak noktası olmuştur (ancak bu odak noktası diğer sektörlerle doğru genişlemeye başlamıştır, örneğin aşağıdaki Tarım'a bakınız). Yukarıdaki Finans bölümünde belirtildiği gibi, batılı bağışçı hükümetler ile büyük kömür bağımlısı ülkeler arasındaki üst düzey Adil Enerji Geçiş Ortaklıkları, karbon yoğun endüstrilerin aşamalı olarak azaltılması ve "dönüşümünün" sağlanması için ulusal yaklaşımlar için tercih edilen modeller olarak şekillenmeye başlıyor. Ancak JETP'deki "J"nin ulusal yorumları şimdiye kadar büyük ölçüde farklılık gösteriyor ve genellikle UNFCCC tarafından güvence altına alınan hak temelli ve insan merkezli iklim eylemi tanımlarından ziyade petrol ve gaz rezervlerinin sürekli kullanımına veya yatırım isteklerine çok daha fazla odaklanılıyor (bkz. Ek).¹³ Gerçekten "adil" geçişler iddialarını desteklerlerse, JETP'ler bu ülkeler için dönüşümsel potansiyelin yanı sıra adil geçiş stratejilerini pratikte yürütmek için paylaşılan ilkelerin geliştirilmesi için çok sayıda ders sunuyor. Bu ortaklıklar içerisinde sosyal ve insan hakları standartlarının anlamlı bir şekilde uygulanmasına yönelik çabalar, gelecek için önemli bir odak noktası olacaktır.

Buna paralel olarak, dünyadaki her ülkenin böyle küresel bir finansal ilgiyi çekemeyeceği ve JETP stratejilerinden yararlanamayacağı açıktır; ayrıca, değişen ulusal enerji ve kalkınma ihtiyaçları göz önüne alındığında, böyle bir modelin tam küresel kapsamı uygulanabilir veya hatta arzu edilir değildir. Özellikle kısa vadede, JETP olmayan ülkelerde enerji geçişlerini ölçeklendirmek için tamamlayıcı modeller geliştirmek de ileriye doğru atılacak önemli bir adım olacaktır.

Tarım

Küresel gıda sistemi -tarım ve gıda üretimi birlikte- küresel emisyonların yaklaşık üçte birini oluşturuyor ve biyoçeşitlilik, iklim, beslenme ve geçim kaynakları üzerinde geniş kapsamlı etkilere sahip. Küresel gıda üretimi küresel talebi aşmasına rağmen, gıda güvensizliği kriz seviyelerine ulaştı ve yaklaşık 250 milyon insan kıtlığın eşiğinde ve 1,6 milyar insan gıda güvencesiz ve bu sayılar sadece artmaya devam edecek. Tarımın karbonsuzlaştırılması, iklim şoklarının etkilerini zaten hissedilen ve daha fazla değişime karşı oldukça savunmasız olan çiftçileri, işçileri, toplulukları ve tüketicileri etkileyecek.

Muazzam etkilerine rağmen, gıda sistemi bugüne kadar küresel iklim politikası tartışmalarında açıklanamayacak şekilde göz ardı edilmiş ve yeterince araştırılmamıştır. Tarım ve gıda üretiminin karbondan arındırılmasında ivme eksikliği göz önüne alındığında, adil geçişler ve "agroekolojik" (sosyo-çevresel) dönüşümler soruları küresel, bölgesel ve ulusal politika yanıtlarında daha da geride kalmaktadır. Bu durum, Mısır'daki COP27'de Başkanlık Programı kapsamında ilk kez özel bir "Tarım Günü", bir dizi girişimi sergileyen bir Gıda Sistemleri Pavyonu ve ilk kez "gıda, nehirler, doğa temelli çözümler, dönüm noktaları ve sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkı"na atıfta bulunan kapsamlı bir COP "kapsam kararı" ile değişmeye başladı.¹⁴

İleriye bakıldığında, odaklanılması gereken temel alan, tarım sektöründe ve daha geniş gıda sisteminde adil bir geçişin nasıl olabileceği ve olması gerektiği konusunda ayırım yapmaktır. Bugüne kadar adil geçiş, diğer sektörlerde yaklaşımların yaygınlığı ve uygulanabilirliği varsayılarak enerji sektörüyle eşanlamlı olarak ele alındı. Birincisi, "dışarı geçiş" tarımda enerjiden daha az belirgindir. Et, küresel emisyonların önemli bir katkıda bulunanı olmasına rağmen, hayvancılıktan küresel bir geçiş için durum, kömürden küresel olarak geçişin olduğu şekilde politik, sosyal veya ekonomik olarak kabul görmüş bir gerçeklik değildir. Aksine, küresel olarak et tüketimini azaltmak önemli bir zorunluluk olsa da, hayvancılıktaki geçiş muhtemelen şu anda aşırı tüketen daha zengin ülkelerde eti azaltmaya ve geliştirmekte olan ülkelerde ve en düşük beslenme seviyelerine sahip olanlarda et tüketimini artırmaya daha fazla odaklanacaktır.¹⁵ Benzer şekilde, daha yeşil tarımsal alternatiflere "geçiş" enerji sektöründen daha inceliklidir; enerji sektöründe ise

¹³John Morrison ve Haley St. Dennis "Adil Geçişler: Yerel Gerçeklere Dayalı Uluslararası Kurallara Olan İhtiyacın Araştırılması" *IHRB* (Ekim 2022) <https://www.ihrb.org/focus-areas/just-transitions/just-transitions-yerel-gerçeklere-dayali-uluslararası-kurallara-ihityacı-arastiriyor>

¹⁴UNFCCC "Şarm el-Şeyh Uygulama Planı" (20 Kasım 2022) https://unfccc.int/sites/default/files/resource/cma2022_L21_revize_adv.pdf Daha fazla bilgi için: CarbonBrief "COP27: Mısır'daki BM iklim görüşmelerinde gıda, ormanlar, toprak ve doğa için temel sonuçlar" (Kasım 2022)

<https://www.carbonbrief.org/cop27-mısır'daki-un-iklim-görüşmelerinde-gıda-ormanları-arazi-ve-doğa-için-anahtar-sonuçlar/>

¹⁵Daha fazla bilgi için, Stockholm Çevre Enstitüsü "Et sektöründe adil bir geçiş: neden, kim ve nasıl?" (Kasım 2022) <https://www.sei.org/publications/just-transition-meat-sector/>

odak noktası fosil yakıtları yenilenebilir enerji kaynaklarıyla değiştirmektir. Tarımda ise önemli bir odak noktası, yeşil teknolojilerin atığı azaltırken üretkenliği ve verimi nasıl artırabileceği ve tüm tarımsal ürünlerde rejeneratif yetiştirme uygulamalarının yerleştirilmesine yönelik sistemsel bir odaklanma ihtiyacıdır.¹⁶

Etkilenenler için riskler ve fırsatlar, sektörel emisyonların üçte ikisinin son derece dağıtılmış tedarik zincirleri boyunca kaynak uygulamalarından kaynaklanması nedeniyle tarım sektörünün bileşimi nedeniyle de oldukça farklı görünüyor. Çiftçiler, aileleri ve toplulukları, tarımsal uygulamalardan etkilenen birçok yerli halk ve tüketiciler için risklere ve fırsatlara yanıt vermek üzere ulusal ve sektörel planlar tasarlamak, amaca uygun bir yaklaşım gerektirecektir. Bu yaklaşım ayrıca sektörün hak temelli ve kalkınma odaklı karbonsuzlaştırılmasını ve uyarlanmasını hızlandırmak ve yönlendirmek için mevcut benzersiz talep, arz ve finans sürücülerini de dikkate almalıdır. İlerlemenin evrensel olarak anahtarı çiftçiler ve geçim kaynaklarını etkileyen kararlarda ve müdahalelerde seslerini ve inisiyatiflerini benimseyen ve yerleştiren planlama ve uygulama yaklaşımları olacaktır. Ancak bugüne kadar bunun yapılmadığı, bunun sonucunda protestolar ve daha fazla iklim eylemini geciktiren toplumsal tepkilerle adaletsiz geçişlerin iklim ilerlemesi için risklerini gösteren çok sayıda örnek var.¹⁷

5. Daha Fazla Tutarlılık, Karşılaştırılabilirlik ve Hesap Verebilirlik için Dört Temel Unsur

Diyalog boyunca ortaya çıkan temel temalar, tartışmacılar tarafından herhangi bir ulusal veya özel sektördeki net sıfır geçişin "adil" boyutu üzerinde daha fazla tutarlılık, karşılaştırılabilirlik ve hesap verebilirliği sağlamak için gerekli görülen dört unsura indirildi.

Öğ 1: Riskler ve Etkiler

İklim değişikliğiyle mücadele ve daha yeşil bir ekonomiye geçiş için yapılan eylemler bazı işçiler, topluluklar, yerli halklar ve tüketiciler için önemli olumsuz etkilere sahip olabilir. Bunların çoğu öngörülebilir ve önlenabilir.

Karbonsuzlaştırma ve uyum faaliyetlerine dahil olan hükümetler ve işletmeler, iklim eylemlerini planlayıp uygularken insanlara yönelik risklerini değerlendirmek ve ele almak için aktif adımlar atmalıdır. Bu risk yönetimi süreçlerini bilgilendirmesi gereken uluslararası olarak kabul görmüş bir standart zaten mevcuttur: Birleşmiş Milletler İş ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri (UNGP'ler).¹⁸ BMGP'ler, tüm işletmelere -özel ve kamu- azaltma ve uyum eylemlerinde pratik ve işlevsel bir insan hakları temelli çerçeve sunmaktadır.

BMGP'ler 2011 yılında BM İnsan Hakları Konseyi tarafından oybirliğiyle onaylandı ve o zamandan beri Çokuluslu İşletmeler için OECD Kılavuzları da dahil olmak üzere diğer önemli sorumlu işletme standartlarına dahil edildi.¹⁹ IFC Performans Standartları, ISO 26000,²⁰ ve daha pek çokları.

BMGP'ler doğrudan iklim eylemi bağlamına uygulanabilir. Bunlar, tüm ekonomik aktörlerin (kamu ve özel) insan haklarına aktif olarak saygı duyması için küresel olarak belirlenmiş temel beklentilerdir, yani insanların insan haklarını ihlal etmekten kaçınmaları ve

¹⁶Daha fazla bilgi için, We Mean Business Coalition "Gıda ve tarımda adil bir geçiş sağlamak" (video) (Kasım 2022) <https://www.ihrb.org/focus-areas/just-transitions/cop27-dialogue-on-delivering-a-just-transition-in-food-and-agriculture>

¹⁷Ciara Nugent "Hollanda'daki Çiftçi Protestoları İklim Geçişinin Ne Kadar Karmaşık Olacağını Gösteriyor" *Zaman* (Temmuz 2022) <https://time.com/6201951/hollanda-çiftçiler-iklim-eylemlerini-protesto-ediyor/>

¹⁸Birleşmiş Milletler "İş ve İnsan Haklarına İlişkin Rehber İlkeler" (2011) https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf

¹⁹OECD "Çokuluslu İşletmeler İçin Kılavuz" (2011) <http://mneguidelines.oecd.org/guidelines/>

²⁰ISO "26000 Sosyal sorumluluk rehberi" (2011) <https://www.iso.org/iso-26000-sosyal-sorumluluk.html>

dahil oldukları olumsuz insan hakları etkilerini ele alırlar. Ayrıca, hükümetlerin kendilerinin, işletmeler ve diğer ekonomik aktörler de dahil olmak üzere özel aktörleri içeren olumsuz insan hakları etkilerine karşı nasıl aktif olarak koruma sağlamaları gerektiğine ilişkin karşılık gelen görevleri teyit ederler.

UNGP'ler, belirli riskler veya etkilerle ilişkilerine dayanarak bir işletme içinde insan haklarına saygıyı işlevsel hale getirmek için bir çerçeve sunar. Temel olarak, kurumsal insan haklarına saygı sorumluluğu, tüm ekonomik aktörlerin i) kendi faaliyetleri yoluyla olumsuz insan hakları etkilerine neden olmaktan veya katkıda bulunmaktan kaçınmasını ve ortaya çıkan etkileri ele almasını; ve ii) doğrudan faaliyetleri, ürünleri veya hizmetleriyle bağlantılı olan olumsuz insan hakları etkilerini, bu etkilere katkıda bulunmamış olsalar bile, iş ilişkileri aracılığıyla önlemeyi veya azaltmayı hedeflemesini gerektirir.

Bu çerçeveyi işler hale getirmek için, BMGP'ler üç temel araca odaklanan bir dizi adımı özetlemektedir: i) en üstten onaylanan ve işletmenin içinde ve genelinde derinlemesine yerleşmiş politika taahhüt beyanları; ii) sürekli insan hakları durum tespiti (gerçek ve potansiyel insan hakları etkilerinin değerlendirilmesi, bulguların bütünleştirilmesi ve bunlar doğrultusunda hareket edilmesi; yanıtların izlenmesi ve etkilerin nasıl ele alındığını iletilmesi); ve iii) işletmelerin neden olduğu veya katkıda bulunduğu olumsuz insan hakları etkilerinin düzeltilmesi.

Riskler ve etkiler söz konusu olduğunda, bunları önlemek için iyi niyetli sistemler ve süreçler olmasına rağmen zarar meydana gelebilir. Yukarıda belirtildiği gibi, hem devletler hem de işletmeler, faaliyetleri sırasında insanlara verilen zararı ele almak için çözüm mekanizmaları oluşturma ve bunlara katılma konusunda beklentiler oluşturmuştur ve bu açıkça iklim eylemi ve gelecekteki endüstriyel sistem değişikliği alanına kadar uzanmaktadır. Bu, devletlerin kendi toprakları ve/veya yargı yetkileri dahilinde insan hakları ihlallerini önlemek, araştırmak, cezalandırmak ve düzeltmek için uygun adımlar atmasını ve etkilenenlerin etkili çözüme erişimini sağlamak için uygun adımlar atmasını gerektirir. Çözümü kolaylaştırma ve sağlama mekanizmaları bir dizi yasal ve yasal olmayan biçim alabilir ve BMGP'ler üç tür mekanizma öngörmektedir: devlet tabanlı yargı mekanizmaları, devlet tabanlı yargı dışı şikayet mekanizmaları (OECD Ulusal İrtibat Noktası sistemi gibi) ve devlet tabanlı olmayan şikayet mekanizmaları (işletme düzeyinde olduğu gibi). Karbonsuzlaştırma kadar karmaşık bir geçiş içinde, tek bir çözüm mekanizması olması pek olası değildir. Bunun yerine, geçişin yarattığı aksaklıklardan olumsuz etkilenen işçileri, toplulukları, yerli halkları ve tüketicileri desteklemek üzere tasarlanmış, yerel, ulusal ve işletme düzeylerinde çeşitli mekanizmalara ihtiyaç duyulacaktır.

Son on yılda hükümetler, hükümetler arası örgütler, işletmeler, endüstri birlikleri ve sendika ve sivil toplum örgütleri tarafından yaygın bir şekilde onaylanmalarına ve uygulanmalarına rağmen, UNGP'ler henüz iklim eylemi gündeminde ana akım bir araç değildir. Adil geçiş girişimleri, her geçiş bağlamında oyundaki risk önleme zorunluluklarını etkili bir şekilde yönlendirmek için bu temel normatif çerçeveyi içermelidir. Hiçbir tekerleğin yeniden icat edilmesine gerek yoktur ve bu normatif çerçeveyi benimsememek yalnızca iklim ilerlemesini ve aksi takdirde iyi niyetli olan azaltma, uyum ve dayanıklılık taahhütlerinin pratik uygulamasını geciktirme riski taşır.

Element 2: Fırsatlar ve Faydalar

Yaklaşan geçişlerin olumsuz risklerini ve etkilerini yönetmenin yanı sıra (yukarıdaki Element 1'e bakın), geçişin olumlu sosyal faydalarının, fırsatların en üst düzeye çıkarılmasını ve etkilenen çeşitli işçiler, topluluklar, yerli halklar ve tüketiciler tarafından paylaşılmasını sağlamak için nasıl dağıtıldığının da dikkate alınması önemlidir. Bu, daha geniş sosyo-ekonomik reformlar getirmek ve önceden var olan eşitsizliklerle mücadele etmek için net sıfır geçiş penceresini kullanmanın daha geniş hedefinin bir parçasıdır.

Ancak bu faydalar ve fırsatlar otomatik olarak gelmeyecektir. Sürekli yoksulluk, yüksek işsizlik, enerji erişim boşlukları ve araziyle ilgili faaliyetlerin zayıf düzenlenmesi birçok ülkede ortak özelliklerdir ve bu sosyoekonomik bağlam, tasarım ve

iklim politikasının uygulanması daha da karmaşık hale geliyor.²¹Bu çeşitli gruplar için faydaları en üst düzeye çıkaran ve adil bir şekilde dağıtılmasını sağlayan geçişleri tasarlamak için çok dikkatli bir planlama gereklidir. Bu, en çok etkilenen bölgelerde yaşayan ve çalışanlar tarafından yönlendirilen sosyal olarak kapsayıcı bir süreç aracılığıyla yapılmalıdır (aşağıdaki Element 3'e daha fazla bakın).

Planlama ayrıca her geçiş bağlamında sıklıkla takasların olacağı gerçeğini de yansıtmalıdır. Bazı paydaşlar farklı aşamalarda fayda sağlarken diğerleri yararlanamayabilir. Bu takaslarla anlamlı bir şekilde etkileşime giren ve faydaları en üst düzeye çıkarmak ve maliyetleri en aza indirmek için her türlü çabanın gösterildiği şekilde geçişleri planlama ve tasarlamada zor sorular ve konuşmalar yer alacaktır. Bu, oyundaki ekonomik ve ekonomik olmayan değişkenlerle etkileşime girmeyi içerir. Örneğin, iklim geçişleri arazi ve orman kaynaklarının yönetimiyle ilgili olduğunda, manevi ve kültürel hususlar etkilenen paydaşlar için en önemli olabilir ve sunulan alternatif geçim seçeneklerinin faydalarına bakılmaksızın geçiş planının riskleri olarak gördükleri şeyin merkezinde olabilir. Bu, iklim eylemi alanına özgü bir zorluk değildir ve onlarca yıldır geleneksel endüstriyel kalkınma içinde uzun süredir devam eden bir mücadeledir. Örneğin, iş yaratma ve tazminat genellikle arazi ve kültürel miras kaybı etrafındaki etkilerden daha ağır basan faydalar olarak görülür ve bu da paydaşları birini bırakıp diğerini almaya zorlar. Bu, katılımı caydırıcı olmaktan ziyade, iklim eylemi ve kalkınma planlamasına yerel eşitlik ve adalet görüşlerini yerleştirmek için potansiyel olarak etkilenen paydaşlarla anlamlı katılım için alan yaratmanın önemini vurgular (aşağıdaki 3. Öğe'ye bakın).

İnsan hakları çerçevesi, gerçekten adil geçişler tasarlamak için önemli bir araç olabilir ve politika yapıcılarının riskleri, fırsatları ve ödünleri ilkelere dayalı, tutarlı, meşru ve hesap verebilir bir şekilde yönetmesine yardımcı olabilir. İnsan hakları ve onur için temel temel koşullar, geçiş bağlamında sıklıkla "faydalar" ve "fırsatlar" olarak konumlandırılır. Tersine, insanların *pazarlık etmek* fırsatları *ve erişim* faydaları, insan hakları çerçevesi gerçekten dönüştürücü geçiş planlamasının potansiyelini açığa çıkarmaya yardımcı olabilir. Bu nedenle, geçişlerin insanlara oluşturabileceği riskleri ve etkileri en aza indirmek için insan haklarına saygı gösterilmesini sağlamanın yanı sıra (yukarıdaki Element 1'e bakın), hükümetler ve şirketler insan haklarının yerine getirilmesini geçiş planlarına ve modellerine daha bilinçli bir şekilde yerleştirmelidir.

Bu, hükümetlerden ve şirketlerden geçiş için net bir vizyon ve sosyal açıdan sorumlu uygulama ve eşitlikçi sonuçları garanti altına alma taahhüdü gerektirecektir. Bunun sağlanmasıyla, çevresel, sosyal ve yönetim sorunlarından sorumlu olanlar arasında uzun süredir var olan ve tarihi siloların ortadan kaldırılmasını sağlamak için departmanlar (ister hükümet ister şirket olsun) arasında koordinasyon temel hale gelir. Ancak, kamu ve özel iklim politikasının mevcut durumu olgunlaşmamıştır. İnsan hakları çerçevesi tarafından yönlendirilen entegre sosyoekonomik iklim geçiş planlaması henüz değil, ancak iklim eylemi için kesişen, kapsayıcı bir strateji olarak daha evrensel olarak tanınmalıdır.

Öğe 3: Temsilcilik ve Hesap Verebilirlik

Kasıtlı olarak kapsayıcı bir planlama ve uygulama süreci, adil geçiş kavramının merkezinde yer alır. Geçiş planları ve kararlarından potansiyel olarak etkilenen işçiler, topluluklar, yerli halklar, tüketiciler ve diğer gruplar pasif seyirciler değil, değişimin temsilcileridir. Potansiyel olarak etkilenenlerin, kendilerine tavizlerin dayatıldığı ve kayıpların faydalardan daha ağır bastığı görülen bir geçiş sürecini destekleme olasılıkları daha düşüktür. Tersine, grupların planlanan iklim eylemini destekleme veya aktif olarak direnmeme olasılığı, bilgiye açık erişimleri ve karar alma süreçlerinde anlamlı bir rolleri olduğunda önemli ölçüde artar. Bu nedenle, potansiyel olarak etkilenen grupların net sıfır geçiş karar alma sürecinde etkili bir temsilciliğe ve kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olup olmadıkları,

²¹İklim Stratejileri "Güneyden Güneye Adil Geçişler" (2022)https://climatestrategies.org/wpcontent/uploads/2022/05/Exploring-Just-Transition-in-the-Global-South_FINAL.pdf

Geçişlerin gerçekten "adil" olduğu iddialarının meşruiyeti. Bu, geçişlerin sosyal faydalarını ve fırsatlarını en üst düzeye çıkarmak (yukarıdaki Element 2'ye bakın) ve riskleri ve olumsuz etkileri önlemek ve en aza indirmek (yukarıdaki Element 1'e bakın) için anahtardır.

Çalışanların, toplulukların, yerli halkların ve tüketicilerin geçiş kararları üzerinde temsil yetkisine ve kendi kaderini tayin hakkına sahip olma hakları, hükümetleri, işletmeleri ve diğer kurumları kendi adlarına aldıkları kararlardan sorumlu tutmak için koşulların sağlanması ihtiyacıyla temelde bağlantılıdır. Şeffaflık hesap verebilirliği garanti etmez ancak önemli bir ön koşuldur. Çalışanlar, topluluklar, yerli halklar ve tüketiciler, kendilerine gerçekten fayda sağlayacak fırsatları tanımlarken birlikte gelebilecek riskleri ve etkileri anlamak için iktidardakilerin mali ve pratik karar alma süreçlerine ilişkin içgörüyü sahip olmalıdır. Projeler ve girişimler hakkında erişilebilir ve ortak bir genel bakışın olmaması, geçiş karar alma süreçlerine katılma ve etkili bir rol oynama yeteneğini zayıflatır. Tersine, değerlendirilen değişkenler üzerindeki şeffaflık, potansiyel olarak etkilenen paydaşların geçişin doğasını ve etkilenenler arasında riskleri ve fırsatları anlamalarını sağlayarak, müdahaleye ve söz konusu takaslara etkili bir şekilde katılmalarını sağlar.

Bununla ilgili olarak kapasite sorunu vardır. Yerel veya ulusal geçiş planlarında yer alan riskler, fırsatlar ve takaslar konusunda farkındalık değişecektir. Birçok durumda, farkındalık önemli ölçüde etkilenebilecek paydaşlar arasında bile oldukça düşük kalmaktadır. Daha da azı adil geçiş kavramını anlayacaktır. Bu, bu paydaşlara karşı sorumluluğun azaldığı veya süreçte daha az yetkiye sahip oldukları anlamına gelmez. Aksine, potansiyel olarak etkilenen paydaşların geçiş planlamasıyla etkili bir şekilde etkileşim kurmalarını sağlamak için kapasite geliştirmenin önemini vurgular. İnsan haklarının gerçekleştirilmesi, paydaşlar haklarını etkileyen kararlara katılabilirliklerinde ve hem riskleri hem de hakları hakkında iyi bir anlayışa sahip olarak bunu yapma yetkisine sahip olduklarında artar. Bu, hükümetlerin ve şirketlerin, geçişin özel olarak neyi gerektirdiğini anlamaları ve onlarla mutabakat ve uyumsuzluk noktaları etrafında anlamlı ve açık bir şekilde diyalog kurmaları için bilgi, içgörü ve kaynaklarla işçilere, topluluklara, yerli halklara ve tüketicilere aktif olarak yardım etmesini ve desteklemesini gerektirecektir. Bu durum özellikle çatışma geçmişli olan, sistemik ırkçılık, cinsiyete dayalı ayrımcılık, politik olarak ilham edilen baskı veya yüksek düzeyde ekonomik eşitsizliğin yaşandığı bölgelerde geçerlidir; bunların hepsi kırılabilirliği ve ötekileştirmeyi artırabilen faktörlerdir.

Hesap verebilirlik ile çözüm arasındaki ayrımı vurgulamak önemlidir. Hesap verebilirlik, yasal ve yasal olmayan mekanizmaların bir karışımı yoluyla geçiş sırasında meydana gelebilecek zarar için çözüm sağlamanın ötesine geçer (yukarıdaki 1. Öğe'ye bakın). Temelde hesap verebilirlik bir güç meselesidir. Hareket etme ve başkalarını etkileme gücüne sahip olanlar ile eylemlerinden etkilenenler arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Net sıfır geçişleri, geniş insan grupları için geniş kapsamlı etkileri olan önemli kesintiler yaratacak kararların alınmasını gerektirecektir. Potansiyel olarak etkilenen grupların net sıfır planlarının tasarımı ve uygulanmasında inisiyatifini yerleştirmek ne kadar önemli olsa da, iklim krizinin aciliyetine yanıt vermek için hızlı ve etkili iklim eyleminin sürdürülmesi için yetkiyi iktidara sahip olanlara devretmek esastır. Bu nedenle, net sıfır geçişlerinin iktidara sahip olanlara etkili koşullar dayatmak, etkilenenlerin çıkarlarına yeterli şekilde hizmet etmelerini ve onları korumalarını sağlamak için nasıl tasarlanabileceği ve tasarlanması gerektiği sorusu, ileriye doğru kolektif olarak odaklanılması gereken önemli bir alan olmalıdır.

Element 4: Dönüşümsel Sistem Değişimi

Sonuç olarak küresel adil geçiş, ikili eşitsizliği ve iklim krizlerini yaratan sistemlerin derin ve temelden yeniden yapılandırılmasıyla ilgilidir: tüm gezegen sınırlarını aşan üretim, tüketim ve büyüme planları; fosil yakıt bazlı enerji sistemleri; adil olmayan uluslararası ticaret ilişkileri; onurlu işlerin eksikliği; açlığı ve kıtlığı tetikleyen tekelleri gıda sistemleri içindeki aşırı üretim ve; paylaşılan refah sistemleri yaratma yetersizliği. Gerçekten "adil" bir geçişin gerçekleşip gerçekleşemeyeceği tamamen bu sosyo-ekonomik koşullara bağlıdır.

dinamikler ve tetikledikleri etkiler. Bugüne kadar, çoğu adil geçiş planı ve yol haritası bu soruları ele almıyor, bunun yerine iklim eylemini gezegen ve artık temel iş modellerini değiştirmeleri gereken ekonomik aktörler için kazan-kazan olarak konumlandırmaya çalışıyor.

Karbonsuzlaştırma faaliyetinin bir parçası olarak kendilerini yeniden beceri edinmeyle sınırlayan adil geçiş talepleri ve taahhütleri, bu haksız sistemlerin sistemsel yeniden yapılandırılmasına katkıda bulunmayacaktır. İşçileri, toplulukları, yerli halkları ve tüketicileri geçişten sonra öncesine göre daha iyi pozisyonlarda görmek için yerel düzeyde azaltma, uyum ve dayanıklılık programları genelinde birleşik stratejiler gereklidir. Bu, tek endüstriden uzaklaşmayı, mevcut altyapının yeniden kullanılmasını, kaynak verimliliğini ve sirkülerliği hedefleyen teknolojik ve diğer yenilikleri ve aşağıdan yukarıya dayanıklılığı artırmak için sosyal koruma sistemlerine koordineli yatırımları içerir; bunların hepsi, ilgili ekonomik aktörler tarafından haklara saygılı ve sorumlu uygulamalarla yönlendirilir.²²

Bu bağlamda, uluslararası borç mimarisinin reformu odak noktası haline gelmiş olup, çok taraflı mali düzeni reform etmek için Bridgetown Gündemi'ni yönlendiren küresel bir koalisyon ortaya çıkmaktadır. ²³COP27'nin "kayıp ve zarar" fonu oluşturma konusundaki tarihi anlaşması²⁴ finansal sistemin gelişmekte olan ülkelere iklim dayanıklılığına yatırım yapmak için gerekli kaynakları azaltma ve adaptasyonla birlikte sağlamada başarısız olduğunu kabul etmede önemli bir ilk adımı temsil ediyor. Bretton Woods kurumlarının temel reformu gerçekleştirilmekten çok uzak, ancak şu anda iklime en duyarlı ülkelere bazılarının yönlendirdiği aktif bir diyalog olması, potansiyel olarak olumlu bir yöne doğru kaymaya başlayan önemli bir güç dinamikleri kümesinin bir işaretidir.

Bu varoluşsal meydan okuma etrafındaki aciliyet yeterince vurgulanamaz. Bu Diyalog'un toplanmasından kısa bir süre sonra, karbon emisyonlarını azaltmaya yönelik mevcut ulusal planların kapsamlı hükümetler arası değerlendirmeleri, küresel ısınmayı 1,5°C ile sınırlamak için güvenilir bir yol bırakmadıklarını teyit etti ve 2021'deki COP26 zirvesinden bu yana kaydedilen ilerlemeyi "acınacak derecede yetersiz" olarak niteledi.²⁵

2021'de iklim eylemlerini artırma konusunda anlaşılan 193 ülkeden yalnızca 26'sı daha iddialı planları hayata geçirirken, dünyanın en büyük emisyon salımı yapan ülkelerinden önemli eksikler yer aldı.²⁶

Dünya şu anda 2100 yılına kadar ortalama 2,1-2,9 °C ısınma yolunda ilerliyor; bu, küresel ısınma için öngörülen 1,5 °C zorunluluğundan çok uzak. *Paris Anlaşması* ve neredeyse ciddi iklim şokları, kesintileri ve etkileriyle dolu bir geleceğin garantisini veriyor.²⁷

Herhangi bir adil geçiş girişimi, dönüşüm zorunluluğunu ve enerji, arazi, kentsel, endüstri, ulaşım, tarım ve diğer ekonomik sistemlerde değer, risk ve güç ilişkilerinin doğasını yeniden şekillendirmeye nasıl katkıda bulunduğunu anlamlı bir şekilde yansıtmalıdır, böylece geçişler işçiler, topluluklar, yerli halklar ve tüketiciler tarafından ve onların yararına tasarlanır. Bu, demokratik planlama, politika oluşturma ve kaynak tahsisinin temeli olarak hizmet etmeli, ancak aynı zamanda gündem belirleme ve büyümenin yeniden tanımlanmasını ve her zamanki gibi iş yapmaktan kopma ihtiyacını yansıtan anlatılar da olmalıdır.

6. Öneriler ve Sonraki Adımlar

Bu raporda özetlenen dört unsur, "adil" bir geçiş olduğunu iddia eden herhangi bir müdahalenin kalitesi ve etkinliği için temel öneme sahip olacak geniş temaları kataloglamaya çalışmaktadır:

²²Örneğin bkz. C. Bhushan ve S. Banerjee, "Beş R: Hindistan'da Adil Geçişin Sektörler Arası Manzarası" *iORMAN* (Kasım 2021) <https://iforest.global/wp-content/uploads/2021/07/Five-Rs-Single.pdf>

²³Barbados Dışişleri ve Dış Ticaret Bakanlığı "2022 Bridgetown Girişimi" (Eylül 2022) <https://www.foreign.gov.bb/the-2022-barbados-agenda/>

²⁴UNFCCC "COP27, Savunmasız Ülkeler için Yeni 'Kayıp ve Zarar' Fonu Konusunda Çığır Açan Bir Anlaşmaya Vardı (Kasım 2022) <https://unfccc.int/news/cop27-savunmasiz-ulkeler-icin-yeni-kayip-ve-zarar-fonu-konusunda-co-grafi-ilerleme-anlasmasina-ulasti>

²⁵UNEP, "Emisyon Açığı Raporu 2022" (Ekim 2022) <https://www.unep.org/events/publication-launch/emissions-gapreport-2022>

²⁶Ayrıca bakınız: IEA, "Dünya Enerji Görünümü 2022" (Ekim 2022) <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2022>

²⁷BM Haberleri "1,5 derecelik iklim taahhüdü 'yaşam desteğinde', Guterres liderlere samimi görüşmeler sırasında söyledi" <https://news.un.org/tr/hikaye/2022/09/1127381>

- kaçınılmaz olan **riskler ve etkiler** Çalışanlar, toplumlar, yerli halklar ve tüketiciler için, devam eden insan hakları özeni ve çözüm mekanizmaları aracılığıyla ilgili ekonomik aktörler tarafından aktif olarak belirlenmeli, önlenmeli, azaltılmalı ve düzeltilmelidir (Öge 1);
- Ulusal ve sektörel dönüşümlerden en çok etkilenen çalışanların, toplumların ve tüketicilerin, **faýdalar ve fırsatlar** onlar için, ilerideki gerekli kesintiler için aşağıdan yukarıya destek oluşturmak amacıyla (Öge 2);
- **kiacente** Geçiş karar alma sürecinde potansiyel olarak etkilenen grupların belirlenmesi, riskleri en aza indirmek ve faydaları en üst düzeye çıkarmak için önemlidir ve kasıtlı bir yapılandırma gerektirir **hesap verebilirlik** onlara geçiş planlaması, süreçleri ve sonuçları konusunda mekanizmalar (Öge 3) ve;
- temelde, adil geçişin tam olarak kapsayıcı olması gerektiği **dönüşümsel sistem değişikliği** Kitlesel karbonsuzlaştırmanın küresel ölçekte anlamlı sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağladığı (Öge 4).

Bu IHRB-Wilton Park Adil Geçişler Diyalogu, bu unsurları daha da geliştirmek ve geçiş süreçleri ve sonuçları arasında daha fazla tutarlılık, karşılaştırılabilirlik ve hesap verebilirlik sağlama zorluğuna yanıt vermek için bunların üzerine inşa etmek için bir dizi fikir üretti. Örneğin:

- **Standart yapımını desteklemek:** Geçiş süreçlerinde mevcut uluslararası ve sektörel standartların hepsi yeterli sosyal kriterler içermiyor, birçoğu insan hakları standartlarına karşı kör ve bazıları da birbirleriyle tutarsız. Geçişlerin sosyal boyutlarına yeterli şekilde rehberlik etmek için daha fazla tutarlılık ve uyumu destekleme çabaları gerekli olacaktır. Bu, özellikle programın hedeflerini ve yöntemlerini açıklayan bugüne kadar kamuya açık sınırlı bilgi ışığında, bu süreçlerin bütünlüğünü sağlamak için COP27'de duyurulan yeni adil geçiş çalışma programını da içerir. "Adil" bir geçişi neyin oluşturduğunun hem tanımını hem de normatif çerçevesini açıklığa kavuşturmak için yeni özel uluslararası standartlara da ihtiyaç duyulabilir. Bu, hükümetlerin, hükümetler arası örgütlerin ve normatif yetkilerin kesinlikle yetki alanındadır, ancak en savunmasız ve potansiyel olarak en çok etkilenenlerin ihtiyaçlarını ve bakış açılarını en baştan itibaren yerleştirmek için önemli araştırma ve savunuculuk gerektirecektir.
- **Sistem haritalaması:** Geçiş süreçlerinin sosyo-ekonomik etkilerini yöneten mevcut standartlar ve karmaşık adil geçiş ekosisteminde rol oynayan aktörler ve eğilimler de dahil olmak üzere ilişkilerin ve geri bildirim döngülerinin haritalanması. Bu, yukarıda belirtilen dört temel ögeye karşı tutarlılık ve boşluklar konusunda daha derin bir sohbetin gelişmesine olanak tanır. Bu sistem haritalaması şunları içermelidir: "arz tarafı", "talep tarafı" "Ve" finansman "boyutlar, üç temel etkinleştirici (veya devre dışı bırakıcı) kaldıraç alanı olarak.
- **Kanıt dayalı planlama araçları ve kaynakları:** Şu anda ulusal ve sektörel geçiş yol haritalarının çoğu yalnızca kağıt üzerinde mevcuttur. Planların kağıttan uygulamaya geçiş geçmeyeceği, tetikledikleri sosyo-ekonomik dinamiklere bağlıdır. Bunu yol haritaları geliştirme içinde değerlendirmek, sonuçlara ulaşmak için planlama ve politikaya rehberlik eden içgörüler sağlar. Bu ayrıca, zaman içinde ilerlemeyi değerlendirip ölçebilmek için kritik bir temel oluşturacaktır.

- **Diğer önemli etkilenen gruplar için işgücü geçişinden öğrenilecek dersler:**İşgücünün adil geçişi, yasa metninde yer almaktadır.*Paris Anlaşması*ve 2015 ILO Adil Geçiş Kılavuzlarında operasyonel hale getirme için bir politika çerçevesi oluşturulmuştur. Bunlar, işgücü adil geçiş gündeminin temel kiracılarıdır ve önümüzdeki geçişlerin kalbindeki merkezi bir grubu korumada önemli başarıları temsil eder. Potansiyel olarak etkilenen diğer gruplar için önemli bir görev, bu modellerden ders çıkarmak ve bugüne kadar geçiş planlaması ve uygulamasında daha az incelenen diğer grupların anlaşılmasını ve tanınmasını iletirmek için bu modelleri uygun şekilde uyarlamaktır.
- **Etki ve fayda modelleri:**Çalışanlar, yerel topluluklar ve yerli halklarla birlikte ve onlar için ortak mülkiyet, eşitlik ve fayda modellerini zorunlu kılma ve düzenleme modellerini geliştirmek için etkili yaklaşımlardan öğrenmek.
- **Adil geçişle ilgili açıklamaların değerlendirme kriterleri:**Sosyal meselelerin ölçülmesi, Sera Gazları ve diğer iklimle ilgili verilerin çok ölçülebilir ölçütleriyle keskin bir tezat oluşturarak, bilindiği üzere zordur. Adil geçiş planları uygulanmaya başladıkça, hesap verebilirliğe yönelik temel bir araç, gerçek zamanlı geçişlerin yaparak öğrenme süreci ortaya çıktıkça zorluklar, öğrenilen dersler ve yapılan düzeltmeler hakkında açıklama ve daha geniş iletişimle ilgilidir. Mevcut çerçeveleri derinleştirmek ve olgun iletişim için tamamlayıcı değerlendirme kriterleri geliştirmek, sadece ölçülebilir olanı değil, neyin önemli olduğunu iletme, ilerlemeye yardımcı olacak ve uzun vadede daha derin hesap verebilirliğe giden temel bir yol görevi görecektir.
- **Paranın peşinden gitmek:**Geçişlerin finansal olarak nasıl yapılandırıldığı, finansal ürünlerdeki sosyal ve çevresel "etiketlerin" değerlendirilmesinden, agresif bir şekilde karbonsuzlaştırılmaya veya kapatılmaya hazır büyük endüstriyel operasyonların arkasındaki mülkiyet haritalamasına kadar her şeyi kapsayan, incelenmesi gereken önemli bir alandır.
- **Daha büyük kolektif eylemi tetiklemek:**1,5'u korumak için uluslararası işbirliği ve dayanışma kritik öneme sahiptir. C hedefi canlı tutulurken hiç kimsenin geride bırakılmaması sağlanmalıdır. Açık kaynaklı olma ve işbirliği, dayanışma, karşılıklılık ve tamamlayıcılık ortamını yönlendirme çabaları, siyasallaşmaya direnirken ulusal koşullara saygının adil geçişler için elzem olduğunu kabul ederek elzem olacaktır.

Yukarıda özetlenen öneriler, İnsan Hakları ve İş Dünyası Enstitüsü (IHRB) ve ortakları tarafından daha da geliştirilecek ve özellikle tüm aktörlerin i) bir geçişi 'adil' kılan temel unsurları; ii) bunu sağlamak için temel mekanizmaları ve iii) bunu kalıcı kılacak mesajları ve anlatıları anlamalarını destekleyen katkılar sağlanacaktır.

Bu yaklaşımların yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde adil geçiş girişimleri üzerinde daha fazla tutarlılık, karşılaştırılabilirlik ve hesap verebilirlik sağlamadaki etkinliğini test etmek için kamu ve özel sektörlerdeki kilit politika yapıcılar, sendika ve sivil toplum liderleriyle bölgesel istişareler gerekecektir. Bundan sonra, IHRB, Wilton Park Diyalogu katılımcıları ve adil geçiş ekosistemindeki çeşitli aktörlerle ortaklık içinde, önümüzdeki aylarda ve yıllarda bu kolektif eylemi katalize etmede destekleyici bir rol oynamaya çalışacaktır.

Muhabir:

Haley St. Dennis

Just Transitions programı başkanı, İnsan Hakları ve İş Enstitüsü Wilton Park | Ocak 2023

Wilton Park raporları, bir konferansın ana noktalarının ve sonuçlarının kısa özetleridir. Raporlar, raportörlerin tutanaklara ilişkin kişisel yorumlarını yansıtır. Bu nedenle, Wilton Park'ın herhangi bir kurumsal politikasını oluşturmazlar ve mutlaka raportörün görüşlerini temsil etmezler. Wilton Park raporları ve bunlarda yer alan tüm öneriler katılımcılar içindir ve Wilton Park, Dışişleri, Milletler Topluluğu ve Kalkınma Ofisi (FCDO) veya Majestelerinin Hükümeti için bir politika beyanı değildir.

Diğer Wilton Park raporlarını okumak veya yaklaşan Wilton Park etkinliklerine katılmak isterseniz lütfen web sitemize bakın.

www.wiltonpark.org.uk Aylık bültenimizi ve en son güncellemeleri almak için lütfen abone olun <https://www.wiltonpark.org.uk/haberbülteni/>

7. Ek: Adil Geçişler Hakkında Arka Plan – Tarih ve Temel Terimler

Adil geçişlerin uygulanmasında mevcut durumu anlayabilmek için, hem terimin geçmişini hem de özellikle sürdürülebilir kalkınma, adalet ve eşitlik gibi bazı temel kavramları anlamak faydalıdır.

Adil Geçiş Gündeminin Tarihi

Adil geçiş kavramının kökeni, sendika ve işçi mücadelelerini çevresel eylem ve çevresel adalet kaygısıyla uyumlu hale getirmeye yönelik aktivist çabalara dayanır.²⁸ Terimin 1970'lerde ortaya çıktığı ve ABD'li sendika üyesi Tony Mazzocchi'nin Shell rafinerilerindeki sağlık ve güvenlik sorunlarının çözümü için Petrol, Kimya ve Atom İşçileri Sendikası'na yardım etmek amacıyla çevrecilerin desteğini alma çabalarının ürünü olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir.²⁹

Uluslararası sendika federasyonları 1990'ların sonlarında bir dizi kararla 'adil geçiş' dilini benimsemeye başladılar.

İklim değişikliği, 1997 yılında Uluslararası Özgür Sendikalar Konfederasyonu'nun (ITUC'un öncülerinden biri) "iklim değişikliği programlarının ekonomik ve sosyal maliyetlerinin adil bir şekilde karşılanmasına yönelik önlemleri içeren 'adil geçiş' politikalarına" atıfta bulunduğu bildirilen bir bildirgeyi kabul etmesiyle odak noktası haline geldi.³⁰

Adil geçişin ele alınması, 2010 yılında Cancún'daki COP16'dan çıkan anlaşmalara adil geçiş atıflar eklenmesiyle hükümetler arası iklim alanına taşındı.³¹ 2009-2014 yılları arasında UNEP, ILO, ITUC ve IOE'nin ortak Yeşil İşler Girişimi kapsamında çabalar yoğunlaştırıldı; bu girişimin unsurları daha sonra UNEP'in 'yeşil ekonomi' konusundaki çalışmalarına ve ILO'nun 'yeşil işler' ve 'insana yakışır iş' gündemlerine entegre edildi.³²

Önemli bir gelişme olarak, 2015'te, Sözleşme'nin Önsözünde adil geçişe yönelik çalışma merkezli bir referans konusunda anlaşma sağlandı. *Paris Anlaşması*, ki bu da şunu belirtir:

"İşgücünün adil bir şekilde geçişinin zorunlulukları ve ulusal düzeyde tanımlanmış standartlara uygun olarak insana yakışır iş ve kaliteli işlerin yaratılması "Kalkınma Öncelikleri"³³

Aynı zamanda, sürdürülebilir kalkınmayla uyumlu "yeşil ve insana yakışır işlere" geçiş, ILO'nun 2015 raporunda da yansıtılmıştır. *Herkes İçin Çevresel Olarak Sürdürülebilir Ekonomilere ve Toplumlara Doğru Adil Geçişe İlişkin Kılavuzlar*.³⁴ Bu Kılavuz, işgücü geçişine odaklanarak "vizyon, fırsatlar ve zorluklar, rehber ilkeler ve uygulanacak politika türleri" sunmaktadır.

2015 *Paris Anlaşması* Ayrıca devletlerin iklim eylemlerinde iklim değişikliği ile insan hakları arasındaki bağlantıları daha geniş bir şekilde ele almaları yönünde önemli teşvikler de yer aldı ve şunlar kaydedildi:

"Taraflar, iklim değişikliğiyle mücadele için harekete geçerken insan hakları, sağlık hakkı, çocukların hakları ve engellilik haklarına ilişkin yükümlülüklerine saygı göstermeli, bunları teşvik etmeli ve dikkate almalıdır. Yerli halklar, yerel topluluklar, göçmenler, çocuklar, engelliler ve savunmasız durumdaki kişiler ve gelişme hakkı, ayrıca cinsiyet eşitlik, kadınların güçlendirilmesi ve kuşaklar arası eşitlik."³⁵

²⁸Bu bölüm Halina Ward'un IHRB için hazırladığı "Herkes İçin Adil Geçişler: İş Dünyası, İnsan Hakları ve İklim Eylemi" (2020) raporundan alınmıştır: <https://www.ihrb.org/focus-areas/just-transitions/report-just-transitions-for-all>

²⁹UNRISD "Adil Geçiş(ler)in Düşük Karbonlu Bir Dünyaya Haritalanması" Adil Geçiş Araştırma İşbirliği" (Aralık 2018), şu adreste: [http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/\(httpPublications\)/9B3F4F10301092C7C12583530035C2A5?OpenDocument](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(httpPublications)/9B3F4F10301092C7C12583530035C2A5?OpenDocument)

³⁰Aynı yerde.

³¹"İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi" FCCC/CP/2010/7/Add.1, Bölüm I, paragraf 10 ve Bölüm E, dördüncü gerekçe (Mart 2011), <https://unfccc.int/kaynak/docs/2010/cop16/eng/07a01.pdf>

³²ILO "Yeşil İşler" (2008) şu adreste: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_158727.pdf

³³*Paris Anlaşması*, Önsöz (2015) şu adreste: https://unfccc.int/sites/default/files/inqilizce_paris_anlasmasi.pdf

³⁴ILO "Herkes İçin Çevresel Olarak Sürdürülebilir Ekonomiler ve Toplumlara Doğru Adil Geçişe İlişkin Kılavuz" (2015), şu adreste: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_432859.pdf

³⁵*Paris Anlaşması* (2015) https://unfccc.int/sites/default/files/inqilizce_paris_anlasmasi.pdf

2018 yılında Polonya'nın Katowice kentinde düzenlenen COP24'te *Silezya Bildirgesi*³⁶ COP24 Başkanlığı'nın girişimiyle başlatılan ve 56 liderin desteğini alan bir projedir.³⁷ *The Silezya Bildirgesi* "Ulusal olarak belirlenen katkılar, uzun vadeli düşük sera gazı kalkınma stratejileri ve uyum planlama süreçleri geliştirilirken" "işçilerin ve toplumlarının" refahını teşvik etmek için sosyal diyaloga atıfta bulunarak hem uyumu hem de azaltmayı ele almaktadır.³⁸ *The Silezya Bildirgesi* Küresel adil geçiş gündemine topluluk boyutlarını doğrudan dahil etmesi bakımından önemli olduğunu belirten BM Kalkınma Programı (UNDP), amacın "düşük sera gazı emisyonuna ve iklime dayanıklı kalkınmaya etkili ve kapsayıcı bir geçiş" sağlamak olduğunu belirtti.³⁹ Adil geçişe dayanıklılığın önemi, 2019 yılında Adil Geçiş Araç Kutusu'nu yayınlayan COP24 Polonya Başkanlığı tarafından yapılan takip çalışmalarında vurgulanmıştır.⁴⁰ Araç Kutusu, iş gücü piyasası geçişinin orijinal işyeri odağının çok ötesine geçerek azaltma, uyum sağlama ve dayanıklılığı kapsamaktadır.

Daha yakın zamanda, Glasgow'daki COP26'daki 2021 müzakereleri, iklim eyleminin sosyal etkilerine ve adil geçiş ekonomik kalkınma, iklim değişikliği ve sosyal katılım için ulusal ve uluslararası politika çerçevelerine yerleştirmenin önemine yönelik bu bütünsel odaklanmayı derinleştirdi. "Glasgow Paketi" olarak bilinen sonuç belgesi, insan hakları, yerli halkların hakları ve cinsiyet eşitliğinin yanı sıra sosyal ve çevresel güvencelere duyulan ihtiyaçla ilgili referanslar içeriyor.⁴¹ Üye devlet taraflarını, "ulusal koşullara uygun olarak en yoksul ve en savunmasız kesimlere hedefli destek sağlarken ve adil bir geçişe yönelik desteğe duyulan ihtiyacı kabul ederken" hızlı bir şekilde karbonsuzlaştırma eylemi yapmaya çağırmaktadır.⁴² Ayrıca, henüz "yüzyılın ortalarına doğru veya bu civarda net sıfır emisyonla geçişler" için uzun vadeli stratejiler sunmamış olan ülkeleri, COP27'den önce bunu yapmaya çağırıyor. "Uygulama" bölümü ayrıca şunları kabul ediyor:

"sürdürülebilir kalkınmayı ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasını teşvik eden adil geçişlerin sağlanması ve düşük sera gazı emisyonu ve iklime dayanıklı kalkınmaya giden bir yolla tutarlı mali akışlar oluşturulması da dahil olmak üzere, insan onuruna yakışır iş ve kaliteli işlerin yaratılması ihtiyacı, dağıtım ve transfer yoluyla teknoloji ve gelişmekte olan ülke Taraflarına destek sağlanması".⁴³

Adil geçiş kavramının bu kısa tarihi, küresel iklim politikası yapımında adil geçişlerin anlaşılmasının ve resmi olarak tanınmasının son yıllarda nasıl evrildiğini göstermektedir.

Başlangıçta ve esas olarak bir işyeri geçişi olarak anlaşılan kavram, daha sonra insan merkezli karbonsuzlaştırma, uyum ve dayanıklılık oluşturmaya yönelik tüm toplumu kapsayan bir yaklaşımı yansıtabilecek şekilde genişletildi.

Bu durum en son olarak COP27'de, Şarm El Şeyh Uygulama Planı'nın adil ve eşitlikçi bir geçişe yönelik yollarla ilgili olarak şu ifadeleri kullandığı yerde vurgulanmıştır:⁴⁴

***"İklim krizine yönelik sürdürülebilir ve adil çözümlerin, anlamlı ve etkili sosyal diyalog ve tüm paydaşların katılımına dayanması gerektiğini teyit eder ve not eder düşük emisyonlara küresel geçişin fırsatlar ve zorluklar sağladığını
"sürdürülebilir ekonomik kalkınma ve yoksulluğun ortadan kaldırılması"***

Ve

***"Adil ve eşitlikçi geçişin enerji, sosyoekonomik, işgücü ve diğer boyutları içeren yolları kapsadığını ve bunların hepsinin temel alınması gerektiğini vurgular.
ulusal olarak tanımlanmış kalkınma öncelikleri üzerine kuruludur ve geçişle ilişkili olası etkileri azaltmak için sosyal korumayı içerir ve önemli noktaları vurgular"***

³⁶"Dayanışma ve Adil Geçiş" *Silezya Bildirgesi* (2018), şu tarihte: https://cop24.gov.pl/fileadmin/user_upload/Dayanışma_ve_Adil_Geçiş_Silezya_Beyanı_2_.pdf

³⁷Polonya Çevre Bakanlığı "Dayanışma ve Adil Geçiş: Eylemlerin Özet Raporu" (2019), şu adreste: <https://vdocuments.mx/dayanışma-ve-sadece-geçiş-cop24-2019-10-16-7-cop24-başkanlık-dayanışması.html?page=3>

³⁸Aynı yerde.

³⁹Aynı yerde.

⁴⁰Aynı yerde.

⁴¹UNFCCC "Glasgow İklim Paketi" (Kasım 2021) şu adreste: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-glasgow-climate-pact-key-outcomes-from-cop26>

⁴²Aynı yerde.

⁴³Aynı yerde.

⁴⁴UNFCCC "Şarm el-Şeyh Uygulama Planı" (20 Kasım 2022) https://unfccc.int/sites/default/files/resource/cma2022_L21_revised_adv.pdf

Sosyal dayanışma ve korumaya ilişkin araçların, şiddetin azaltılmasındaki rolü uygulanan önlemlerin etkileri;"

Anahtar Terim: Sürdürülebilir Kalkınma

Yukarıda ana hatları çizilen, hükümetler arası politika yapımında adil geçişlerin kapsamının evrimi, sürdürülebilir kalkınmanın adil geçişler kavramını anlamada ayrılmaz bir rol oynadığını vurgulamaktadır.⁴⁵

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun 1987 yılında "Ortak Geleceğimiz" başlıklı raporunun yayınlanmasıyla netlik kazandı.⁴⁶Bu, günümüzde hala en sık benimsenen tanımı içeriyordu; yani sürdürülebilir kalkınma:

"günümüzün ihtiyaçlarını karşılayan, ancak yetenekten ödün vermeyen bir gelişme"
"Gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılamaları için."

Bir dizi Birleşmiş Milletler konferansı, sürdürülebilir kalkınmanın küresel bir gündem olarak ilerlemesine yardımcı oldu. *BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi* kendisi 1992 BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın (veya Rio Dünya Zirvesi'nin) çıktılarından biriydi. Daha sonra 2012'de BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nın başlıca çıktısı olan "İstedığımız Gelecek" adlı politika belgesi, sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun ortadan kaldırılması bağlamında 'yeşil ekonomi'nin uygulanmasına yönelik ihtiyaç ve araçlara büyük bir vurgu içeriyordu.⁴⁷'Yeşil ekonomi' kavramı, özellikle 2015 ILO Adil Geçiş Kılavuzu ile birlikte, sera gazı emisyonu yoğun üretimden çıkışın nasıl olabileceğini anlamakta oldukça faydalıdır.

2015 yılında Birleşmiş Milletler üye devletleri, BM Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi'nin bir parçası olan on yedi Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi'ni (SKH) kabul etti. On yedi hedef ve ilişkili 2030 hedefleri, tüm ülkeler ve tüm paydaşlar için "insanlar, gezegen ve refah için" bir eylem planı sunuyor ve BM üyelerinin insan haklarına olan bağlılığını yeniden teyit ediyor.

2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'ni kabul ederek Üye Devletler, tüm uluslar ve halklar ile toplumun tüm kesimleri için sürdürülebilir kalkınmayı sağlamayı taahhüt etmişlerdir.

2030 Gündemi, kapsayıcılık ve paylaşılan refah ideallerine dayanmaktadır ve üye devletler kimseyi geride bırakmamaya ve önce en geride kalanlara ulaşmaya çabalamaya söz vermiştir. Sürdürülebilir kalkınmanın sosyal, ekonomik ve çevresel boyutları arasındaki karşılıklı bağlantıların ele alınması zorunluluğunu vurgular.

2022 yılı itibarıyla, 2015'teki hedeflerin yarısına gelindiğinde, Hedeflere ulaşma yönündeki ilerleme oldukça zayıftır; hemen hemen her gösterge rayından çıkmıştır.⁴⁸Bu, 2020'de COVID 19 salgınının patlak vermesinden çok önce, yani bunların yaratılmasından sadece dört yıl sonra ve 2022'de Ukrayna'nın küresel enerji ve gıda krizlerine yol açan ve kalkınma sürecini daha da geriye götüren işgalinden çok önceydi. Ancak, karbondan arındırma, 2030'a kadar emisyonları yarıya indirmek için derin ve hızlı bir karbondan arındırma, insan haklarına saygılı, insan onuruna yakışır iş ve kaliteli işler yaratan, yoksulluğu ortadan kaldıran ve nihayetinde karbondan arındırmayı bir kalkınma zorunluluğu olarak teşvik eden süreçlerle karşılanırsa, kalkınma gündemi için yenilenmiş bir fırsat sunmuştur.

⁴⁵Bu bölüm Halina Ward'un IHRB için hazırladığı "Herkes İçin Adil Geçişler: İş Dünyası, İnsan Hakları ve İklim Eylemi" (2020) raporundan alınmıştır: <https://www.ihrb.org/focus-areas/just-transitions/report-just-transitions-for-all>

⁴⁶Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu "Ortak Geleceğimiz" (Oxford: Oxford University Press, 1987), sayfa 8.

⁴⁷"İstedığımız Gelecek" UNGA A/RES/66/288 Birleşmiş Milletler (11 Eylül 2012), Ek, şu adreste: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/66/288&Lang=E

⁴⁸Kaleciler "2022 Raporu" (2022) şu adreste: <https://www.gatesfoundation.org/goalkeepers/report/2022-rapor/#ExploretheData>

Anahtar Terim: Adalet

Adil geçişlerin kavramını ve mevcut durumunu anlamak için merkezi bir diğter terim "adalet"tir. Bu bağlamda, genellikle aynı anda ve bir arada olmak üzere çeşitli biçimler söz konusudur, ancak bunlarla sınırlı değildir:

- **İklim adaleti:**İnsan kaynaklı sera gazı emisyonlarının neden olduğı iklim değışikliğine karşı kırılganlığın ahlaki ve yasal etkilerine yönelik endişeler. İklim değışikliğiyle mücadele eylemlerinin etkileri daha geniş bir iklim adaleti gündeminin parçası olarak anlaşılabilir.
- **Çevresel adalet:**Çevre yasalarının, yönetmeliklerinin ve politikalarının geliştirilmesi, uygulanması ve yürütülmesiyle ilgili olarak ırk, renk, ulusal köken veya gelire bakılmaksızın tüm insanların adil muamele görmesi ve anlamlı katılımıyla ilgilidir. Birçok düşük gelirli topluluk ve renkli topluluğun kirliliğe ve diğter sağık tehlikelerine orantısız maruz kalma yaşadığı tarihsel örüntüyü kabul eder.
- **Ekolojik adalet:**İnsan toplulukları ile sağıklı ekosistemler arasındaki denge durumunu, gelişen, karşılıklı olarak faydalı ilişkiler ve katılımcı özyönetim temelinde ele alır. Mevcut çıkarıcı kültürden tüm canlılar ve ekosistemler için dengeye sahip bir kültüre geçiş yapma ve sistemik güce meydan okuma ihtiyacını vurgular
- **Dağıtıcı adalet:**Cinsiyet, ırk ve sınıf eşitsizliklerinin farkında olarak risklerin ve fırsatların adil dağılımıyla ilgilenir. Adil geçiş bağlamında, etkilenen çalışanların ve toplulukların geçişin genel yükünü taşımasını ve uyum maliyetlerinin tarihsel olarak sorundan sorumlu olanlar tarafından karşılanmasını sağılamaya odaklanır.
- **Usul adaleti:**Çalışanların ve toplulukların kendi gelişimlerini ve geçim kaynaklarını tanımlamaları için güçlendirilmesi ve desteklenmesiyle ilgilidir. Adil geçiş bağlamında, ekonomik ve endüstriyel geçişlerden etkilenenlerin geçim kaynaklarını ve topluluklarını etkileyecek kararlarda söz sahibi olma yetkisine odaklanır.
- **Onarıcı adalet:**Bireylere, topluluklara ve çevreye yönelik tarihi zararları telafi etme kaygıları, özellikle zarar görmüş veya haklarından mahrum bırakılmış toplulukların durumlarını düzeltmeye veya iyileştirmeye odaklanma. Adil geçiş bağlamında, iklim krizine yol açan geleneksel fosil yakıt ve diğter ekstraktif endüstriyel uygulamalar tarafından zarar görmüş toprakları ve insanları iyileştirmekle ilgilidir.
- **Geçiş adaleti:**Sistematik veya kitlesel insan hakları ihlallerine yönelik, hem mağdurlara tazminat sağılayan hem de ihlallerin kökeninde olabilecek siyasi sistemlerin, çatışmaların ve diğter koşulların dönüşümü için fırsatlar yaratan veya artıran bir yaklaşımla ilgilidir. Adil geçiş bağlamında, geçiş adaleti ilkeleri, karbonsuzlaştırma yoluyla dönüşümsel değışim elde etme hedeflerine yönelik bilgilendirici olabilir ve yalnızca daha geniş toplumsal riskleri ve fırsatları ele almayan doğrusal bir yüksekte düşük karbona geçişten ibaret olmayabilir.
- **Kuşaklararası adalet:**Mevcut nesillerin gelecek nesillere karşı belirli görevleri olduğı ve bugün yaşayanların hakları ile gelecek nesillerin hakları arasında nasıl denge kurulacağı fikriyle ilgilidir. Küresel ısınma ve nedenleri bağlamında, bu, bugün yaşayanların gelecek nesillere yüklediği riskleri ve mevcut doğal kaynakların gezegenin ekosistemlerinin sürdürülebilir işleyişini tehdit etmeden nasıl kullanılabileceğini içerir. (ayrıca aşağıdaki kuşaklar arası eşitliğe bakın).

Adalet kavramı, bugüne kadar ülkeler ve şirketler tarafından adil geçiş taahhütleri ve planlarında ve karbonsuzlaştırılmış bir ekonomiye geçişin bir parçası olarak çeşitli adalet biçimleri talep eden bir dizi yerel ve uluslararası aktör tarafından çok çeşitli şekillerde kullanılmıştır.

toplumlar. Yerel bağlamda anlaşılmalıdır ve bu nedenle kullanımı ve amaçlanan anlamı bağlamdan bağlama ve hatta belirli bir bağlam içinde terimi kimin kullandığına ve oyundaki tarihsel, çevresel ve kaynak sorunlarına bağlı olarak değişir.

En erken ulusal adil geçiş planlarından ikisi bu yerel olarak belirlenen farklılığı göstermektedir. Prosedürel, dağıtımsal ve onarıcı adalet, Güney Afrika Başkanlık İklim Komisyonu'nun 2022'de yayınlanan "Adil Geçiş Çerçevesi"nin merkezinde yer almaktadır.⁴⁹Buna karşılık, İskoç Adil Geçiş Komisyonu⁵⁰ve Hükümet Çerçevesi⁵¹Adaletin hiçbir "biçimine" atıfta bulunmuyorlar, ancak planlarını "ortaya çıktıktan sonra adaletsizlikleri hafifletmek"ten uzaklaşarak geleneksel anlayışları yeniden yönlendirme ve "mevcut eşitsizlikleri ele almak ve ilk etapta adaletsizliğin ortaya çıkmasını önleyen bir toplum inşa etmek" için ulusal bir net sıfır geçiş planı oluşturma ihtiyacı etrafında şekillendiriyorlar.

Anahtar Terim: Hisse Senedi

Eşitliğe yapılan atıflar hükümet ve özel sektör adil geçiş taahhütlerine nüfuz eder. Adalette olduğu gibi, iklim eylemi bağlamında çeşitli eşitlik biçimleri veya ilkeleri vardır. Özellikle ilk üçü 1992'den kaynaklanmaktadır *Rio Çevre ve Kalkınma Bildirgesi*⁵²ve adalet ve adil geçiş anlayışlarını tamamlayıcı niteliktedir:

- **Nesiller arası eşitlik:**Şu anda iklim değişikliğine karşı en savunmasız olanların haklarını ve ihtiyaçlarını (yani şu anda hayatta olan insanlar arasında adalet) ele almak için harekete geçme ihtiyacının bir tamamlayıcısı olarak anlaşılabilir.
- **Nesiller arası eşitlik:**Gelecek nesiller için iklim değişikliğinin etkileri hakkında konuşmak olarak anlaşılabilir (yani bugün yaşayan insanlar ile gelecekte doğacak olanlar arasındaki adalet). Ayrıca, gelecek nesillerin haklarını yalnızca sınırlı bir ölçüde tanıyan insan hakları hukukunda ilerlemeye yardımcı olabilir.⁵³
- **Kirleten öder ilkesi:**İklim krizine neden olan en büyük sorumluların, hem iklim değişikliğinin insan hakları üzerindeki etkilerini azaltma eylemleri hem de iklim değişikliğinden olumsuz etkilenen insanlara çare sağlama ihtiyacı (örneğin kirleticilerin hem önleme hem de telafi edici eylemler açısından kirliliğin maliyetlerini üstlenmesi gerektiği) dahil olmak üzere, bu krizi ele alma konusunda en büyük sorumluluğu üstlenmeleri olarak anlaşılabilir.⁵⁴
- **Ortak ancak farklılaştırılmış sorumluluk (CBDR):**Küresel çevre tahribatına yönelik katkılardaki ve bu tahribatı giderme kapasitelerindeki farklılıklar nedeniyle, tüm devletlerin eşit olarak sorumlu olmadıkları konusunda bir anlaşma olarak anlaşılabilir.

İklim krizi ve iklim eylemi bağlamında, eşitlik konuları, zorluğun üstesinden gelmeye önemli ölçüde karmaşıklık katabilir. Örneğin, hangi ulusların 1,5 °C eşiğinin içinde kalan "küresel karbon bütçesinden" faydalanacağı; finansmana erişimdeki temel ekonomik eşitsizlikler ve bunların şartları ve koşulları, tarihi borç seviyeleri ve yapıları ve mevcut ve gelecekteki kayıp ve hasarlar için tesisler; ayrıca "mahsur kalan doğal varlıklar" (yer altında bırakılan kaynaklar ile geliştirme için çıkarılan kaynaklar) konuları ve birçok gelişmekte olan ülkenin şu anda kullanılmayan fosil yakıt kaynaklarının gelecekteki kalkınma ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşmak için güvenlik olduğu görüşü.

⁴⁹Güney Afrika Cumhurbaşkanlığı İklim Komisyonu "Güney Afrika'da Adil Bir Geçiş İçin Bir Çerçeve" (Temmuz 2022), <https://pccommissionflow.imgix.net/uploads/images/Güney-Afrika-İçin-Sadece-Bir-Geçiş-Çerçevesi-2022.pdf>

⁵⁰İskoç Adil Geçiş Komisyonu "Daha adil, daha yeşil bir İskoçya için ulusal bir misyon" (Mart 2021) <https://www.gov.scot/publications/transition-commission-national-mission-fairer-greener-scotland/documents/>

⁵¹İskoç Hükümeti, "Adil Geçiş" Daha Adil, Daha Yeşil Bir İskoçya" (Eylül 2021), <https://www.gov.scot/publications/transition-fairer-greener-scotland/documents/>

⁵²Örneğin, Rio Çevre ve Kalkınma Bildirgesi A/CONF.151/26'ya (12 Ağustos 1992) bakınız: https://www.un.org/en/gelisme/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_CiltI_Beyan.pdf

⁵³"Kısa vadenin ötesinde: Küresel yönetimde gelecek nesiller için yasal ve kurumsal alan" Halina Ward s.3-36, (2012)

⁵⁴Rio Bildirgesi, İlke 16, A/CONF.151/26, (Ağustos 1992), şu adreste: https://www.un.org/en/gelisme/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_CiltI_Beyan.pdf